

ԲՈՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Է. ԱՐԻ 1893

Տարնկան 10 ֆր. ուղի - 4 դր.
Վերաբանաց 6 ֆր. ուղի - 2 դր. 50 կ.
Մեկ թիվ կայստ 1 ֆր. - 50 կուպ.

Թիվ 1 ՅՈՒՆՈՒՄ

Ո Ր Ս Ո Խ Մ Ն Ց Վ Ե Խ Ծ

Ս Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Խ Ո Ր Գ Ո Գ Ե Ց Ե Ր Ա Խ Ե Լ Ա Խ
Ե Ր Վ Ո Ւ Ր Ո Ւ Տ Ե Կ Ո Ւ Ն Ո Շ Ո Ւ Տ Ե Ա Խ

Եր յաշոր գրութիւնը
աստվուու ցառուածոց
մի է գերազանքն լի-
պաւա մեր մէն գոր-
ծնէն, որուն պատակն
է չաց կանսարց
տաշն կուրը տաս-
խացներ ւերացուց
թէ թէ անանատութեաց
շատ մը ծուազաց, և
թէ գեր թարախու-

թաշ հայ ընացրին: Բայց ոռո-
նտես այս ողոծն մէջ բա ի այ-
ժապարն մեր նպատակն ենած

հրատակել նաև անմասնա աստերէն մասքը,
ինչպէս նաև արագաւան թարգմանքին, և լուս-
արակ զութեան կարեւո կէտերն թէ ներածութեան
եւ թէ մազաց սմօնթառանութեան մէջ, զորքն շատ
ընալուակն է: Աւելու համարելով այս մասնէն մն-
թեցուցաց կը ներկայացնես ներածութեան միայն այն
մասն, որ չաց ներագրավն կայս ըլլու: Ետա
րն որ լոկ ասորերն մնացնիւ եւ արագաւան թարգմա-
նութեան կը վեսպարեթ, զուր թղուած է: Նաև աստ
անդ կարեւո համարուած փոփոխութիւնը եղած է:

Ճ

1.

Ճ առ անդամ կրիսուած է թէ Հայոց մա-
տուադրութիւնը գոնք համանակաց մէջ՝
“գերազանցօքէն քրիստոնէուան մատենազրու-
թիւն է. այսափ առկա են այս շրանեն գործ
գրութիւնը գոնք ըստ մեր արդի ծանօթաթեանց:
իրաց այս համանակաց մէջ կ'նեմիտորուէ որ առե-
նէն առելի մեր եկեղեցական մատենաները կրիստուած-
ու քլիուած ըլլարու էին: Թէեւ եղած են այս
կատամամբ քանի մը կարեւոր քննութիւնը, բայց
մեր եկեղեցական պատամակն զրաբանութեան մե-
ծաւոյն մասն տակաւուն մթութեանը եւ շատ անցամ
զրացախան քաղաք ծածկուած է: Սակայն անհրա-
ժաներ է գրանալ թէ հայկական եկեղեցն ինչ շր-
ջաներէ անցուած հասած է այժմն գրութեան, թէ ի-
նը պաշտաման մատենէց, պատարագանուոյցը,
ժամանքից, աշխացը եւ մանաւանդ կանոնագիրը
երբ և ինչպէս ծագած, տակա զարգացը եւ ինչ
փոփոխութիւնն իրած են գրաւոր ժամանակաց
շշնակն մէջ: Անձնէն կարեւոր է կանոնագրոց պատ-
մութիւնը հրածել իւր կրած ըլլոր փոփոխութիւն-
ները նշանակելով, եւ այս՝ Հայոց ոչ միայն եկեղե-
ցական, այս եւ ըստ հանրապէտ ընդհանուր պատ-
մութեան լուսաւորութեան համար վասն դի յայտնի
է պրէճ թէ ինչ ազգեցութիւն ըստ են հայ
եկեղեցին եւ իւր բարեկարգական օրէնքներն ազ-
գոյին պատմութեան ամէն մատերան մէջ:

Մեր յաշոր գրութիւննեանց նպատակն է
քննութեան առաջնու Հայոց կանոնագրոց առաջին
կողմը, հետազոտելով անոր ծագութեան, փոփոխու-
թիւններն եւ ըստ պատեցութիւնն հայկական գր-
եւեալուարք եկեղեցական գրականութեան մէջ: Աւս-
տի մըր ծրագիրն է մատենագրական մայսի: Թէեւ
յընթաց գրութեան պիտի շօշափուին նաեւ շատ
մը կարգաց ու սովորութեանց հնաթեան շափն ու

ծառումը կ'որոշն: Դժբախտաբար նաև, այս քննութեան վերջնական հետեւութիւնը ժիմական է: Հայ գրամանութեան համար, այն միասունու՞ց որ պահապահ տեսնենք, բայց այս բան, շատ սովորաբար թիւն ու կանոնք՝ որ թերեւ շատերուն թիկի Հայ կ'երեւային, փօնաւութիւնը կ'երեւան առ ու տարեան, այս անձան՝ առորականէն: Եցի այս պատման ամբ պահ ատեն նաև, այս տառնին հարցունութիւնը է Հայոց եկեղեցուն կանոնադրութիւն ինչու իսկ առաջնին հորոց, որ Արքայականութիւն Առաքելոց մեծ ահճիւն տիտորու կը դրէ, որ հայ եկեղեց-ցոյ մէջ ախոզ առաջնակարգ օրինաց մատուցան ներէն է, և որ յաջորդ Հայկական ժողովց արհեական գործ թիւն ամեն մէջ այնպէս մէջ քեր խառնաց է գարենով վայսելուց ամենունն ճանութիւն, իրեն ուն առաքելց կանոնադրութիւն: Պատմանան առիվնուած է առ կարճ բայց շատ նշանակալից նախապատճեան մէջ: Այս դերն ի թիւն դաշնիւն առօք անվանեան (apocryphie) էի դրութիւն:

Ըստերևն՝ ըստ թէ երեւ այն լավ տեղեկակ չըլլին՝ անձուկ մազք արեւ է լեւան հին եկեղեցեաց աւ-
մէն հանգամանց, անձուշպանը բռնընդ բռնընդ պիտի կո-
րեւաց թէ ինչպահ կրնայ սուսանան անվաւերական
մատեան մ' այս լավիք յարդ առանանց դարեւու ըն-
թաքըին մէջ. Խայց ով որ քիչ շատ տեղեկակ է գիտաւորաբա ասորի անվաւերական մատենագործ-
թեան գիտե թէ ինչ մեծ հօսանք մըն էր մատե-
նագործ թեան այս նիւթի, եւ ինչ մեծ ազդեցու-
թին ըստ ու ըստ անձու գիտանեական գրական-
ութեան զիայ. Ճշգրի մեր այս գիտեն անշուշնչ-
չացոց քով չեր ուսենար այս մեծ յարգն, թէ ին-
սոյն ստացած շըլլար արդէն իր հայրենի հոգյան
վրայ՝ Ասուրց քով. եւ արգեանքը ինչպէս Հայոց նոյն պատմակ Ասուրց կանանեան ողբիրներէն
Հայոց նոյն պատմակ Ասուրց կանանեան ողբիրներէն
էն կազմ է միտս. Աւ քրջապահ շարութիւն ծննդութիւն
է ասորական այդ զարկան շարութիւն ու խօսութ է
քրիստոնեական մատենագործթիւնն անվաւերա-
կան անժիթ պատմութիւններով, շատ մը կեզչ էր
զալաւակն վլայսաբանոթ եամբ իւ և նմանեաթ, եւ
որուն շնորհի ասքրի եւ անձաւ հայ պատմաթ եամբ
ու սահա մասր հիւսւուն է կարդ մը տեկի կամ
նուազ ասորինան սասայց ըղցցներով, որ շատ
անդամ հազիւ թէ կա դայցանեն կայ ճշ-
մարութիւնն էնտքերը կը բոլոնդայեն, եւ որուն
ամէնն նշանաւոր ծնունդն է Անդէրի կամ լաւ եւ օ-
քրպարու զոյցը, այս որ մեր պատմութեան մէջ
նուազան նիմին մը յօսած չէ.

Ճշդիւ այս մերձին զբցին եղաւ առիթ մեր
այս քննութեան: Եթի երեք տարի յասաշ եթի “Օք-
տարա զաւցին” վայ համառօս անութիւն և՛ կը
գրէինք¹, մեր ուշադրութիւնը զբանած է Զիւրել-
նոնիք² (— Ու Աբքազի զպցին աստրախան քննութեան
իշխանութիւն հասարակիշ է Ե- ի բայ համան այդ
գործոցն մէկ սուբջ կարճ, ու Աբքազու զաւցին կի՞ն

ապաւած էր Մեր կոնսուլարքը առաջին էջը բա-
նակու ու մեկ երկու տաղ Համեմուսիկն՝ բաւական էր
համեմուրքը, որ գասա հինգ նոյն տարի մահակ պատահութեան հնագոյն հայերեն թարգմանու-
թինը Բանարդ քննութիւնը դիւ ու նուազցացին այս հնաւանդ հայ թարգմանութեան յարգը, վասն
զի աեւարտեցան որ հայ թարգմանութիւնը ըլք պա-
հանու անխնան ու հարազատ, այլ մեկ ծոյրեն միշեւ միւս ծայրն ուրեք դրվի մը յահանաներով պայտինինեա, էր, նէր որ հետազոտութեանց շա-
րունակութեամբ կրցանց ի լրու հանելը ամփո-
գուած նն մասում ոյն գրաւթեանց պերմաներէն թարգմանութեան ծանօթարարութեանց, եւ մա-
սում մեր յանչըդ փառագութեանց մէջ,

կապորով կ'ըլլահի թէեւ թէերով քիչ մ'ուշ՝
մեր այսու տառած խոսութիւն։ Մատենախօսական
քննութիւն մը մէջ մ'ընդ ենքը ու Խանոսագրոց
մէջ Պարարափի տառած քանուած Օրենսդրութիւնը ցուցուի կ'առանձ եր՝ պամանակ պէտք էլու-
թէ նուեւ և գարուն խօսութեալ նուրբապետու-
թիւն մը դույսթիւն ուներ ի Հայու։ Խայու Խեղ
զան ենքը։ Այս Օրենսդրութիւնը մէկն է այս
շատ մը հանունական հետճ կառունենաւ, որոնցը մ-
ունակ պատր նննուած մեր հանունագրոց մէջ։
Օրենսդրութեան աղբիւթեներն մին է Աղապահ-
ութիւն Աստքելոց հաշուած փոր գործթիւնը, որ
ե գարուն թարգմանուած կ'ացյեցն։ Ասոր վայ-
ուրոյն զրութեամբ պիտի խօսիք։» — Այս խօս-
ութիւն ան թէ վայրապար տրաստ էր, ինչպէս կարծե-
ցեաւ, այլ այս ժամանակ ապրենաւ մատուցութիւնը պահանջու-
էր քննութիւնը։ Միայն նորուցիւնը աղբիւթեներ գրա-
նելու եւ ի մասնաւորի Հանունը մատենուութառանին-
քնն այս գործիւնը արաբերէն մէկ թարգմանութեան
մ'օրինակ զանելու ջանքն եր որ յապահց հրա-
տարապար թիւնու։ Բայց ոյս յապահումը յառանը
որ գործիւնը յօդուած եւ ոչ թէ ի վաս եղաւ ու ու-
լու դիտուութիւնն ետքն ետքն անդինին բան ննդորուն։

“[...] արգապետութիւնը Առաքելցոյ անուն
դրսութիւնն Ասուցա աշխարհի ծննդանգ մէն է որ շատ
քիչ ծննդ է Արեւամոնից, իբր Պարսկա վիրշերն
յերեւան ելու իւր այժմու ձեւին մէջ: Այս մաս
տեղանք որուն թօն ծանրակետ կէ կազմեն անվաս-
երական կամ կեզզ Առաքեականականաներն Թ՛ւուզ
27 ըստ ասորի ինապրին, և 83 ըստ Հոյ Թ արքմա-
նութեան, իւր այժմու ձեւին մէջ չըստ մասերու կը
բաժնուի: Համառու Ներածութենէ մ'ետքն, —
ուր կը պատմի թէ Առաքեալք նշոյ պին իսկ,
իւր ին զար պարգե ընդունեցան, կարգաբարու-
թիւններ քը ըստ, և այս պէտք դրոյ մէջ յառաջ ըբ-
րուած կանաները դրին ո հաստատուած: — կը
յանդրուին այս կարգաբարութիւնն որ իբր թէ ա-
ռաքեալքնեն դրանք ենն, և որոնք շատ անդամ
մինչ արեւալեռն նկատարի մուշտին: Այս մասին
յաջորդէ Նկարագրութիւն մ'առաքելց գոր-
ծունեութեան, ասհանակից պահենն իւ արդին իւ արդին

¹ *Sitzs. d. Akad. B. S.*, 1889, p. 3, kgl. 47-51 ff. p. 4, kgl. 63-67. "Եղանակով վայս աւելի ընթարքան" Zur Abgar-Sage: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, IV, Heft 1, 2, 3 (ապահովին գրառական) 1890, pp. 55-1.

¹ Տես Հանդիսական լ. 1891, թ. 8, էջ 247.
² Հմայ. “Ազամանգեղոս եւ իր բազմադարեան
գաղտնիքը” (Ա ենես, 1890), էջ 185, 275.

Նեից կրած Հալածանաց : Ալերջին մասն ցուց
է աշխարհաց, սրբոց մէջ իրաբանը իւր առ
զսրծունէութեան յրթանը նյանակուած է :

Այս գործքն որ հնավետ են մեջ նաև յշի մատենագրաց մեծութ հասարք անձ անօթ մացած է, անձուն կ մատ Արեւ լույսը համար, պայմանը՝ պարուն հայու եւ Հայունական կենցեղուց եւ մատենագրութ եւ ենուն համար այս նշանակութիւն առաջաւ եւ մատաւանդ թէ թէ երեւ առ ելի եւս քան զայտ ինչ որ ունեած Արեւ մորի համար Դիմունուրութիւն կրտսերի արքմանուն Առաքելական կանոնը հոչուն անձեռք Մատաւանդ հայ մատենագրութեան մեջ այս գիրքն իլլու պատաւառ տեղ մը գրաւած է, թարգման ու ուղարկ ե դրսու առաջին իշխան որչափ կ երեսոյ ոյն յոյն իշխան Արքէկի Արքագուստութեան, կամ այս Արք գրութ թվագմաննէն, իրեն վարչական կարծուած ու յարգուած, եւ նոյն գարուն երկրորդ կեսուն Հայունակառաջնորդ կառանա - մատենին երջու բարգութեան մեջ առնեած է Անկէ ի մեր այս մատենաս ամեն ամբողջական ինքնունց համացած յի կամ Ականոնագրութ ինչպէս առվագ կարու կատար կը կազմէ: Ճիշտ ոյն գիրքն առաջ է ասորական քանաքիրն ենաւ ինքը - Եւսուն ասորա կան կանոնա - մատենին մէ:

թե առարկեն էւ թէ հայ ընապքաց մէջ մէր
ոյ օմատանն Ապրավկառութիւն Առաքելց ո կը
կորչէ Առաջ ձեռադիր մը (Հրա. Լակոր) թէ
թէս շփոթեալ Լաբանացի գրութեան հետ կամ
մասն պահանջանա մը կը լորջութ մէր մատահար՝
Ապրավկառութիւն Ապրեկ առաքելց ո թէ առ-
գեզ եղբեզ հայ ձեռադիր մ'ալ ոյ վերջին սիրա-
զոյ կամ է թէ ոչ կամ իրա մէջ է, որու վայ յ-
ւոյ պարի խօսիք Յովզարար ոյց կանաչենք ք
պայսանթիւն ին մէրսոն ոյց ախորոներով՝ “Կա-
նոնի համ Կպրոց եւ սրին առաքելց, ո իսո՞ւ
Ապրեկանին կանոն է, Այս հետեւ վայ յը-
թաց քառակետան պիտի խօսիք: Մեզի կարծեալու
այժմ այս է որ այս անունանազորն Թեման եւ ոչ
մին ճշգրտն է աւ յառակէ վասն զի այս և նաև
անուններով իր գոնիներ ուրիշ յայն, առորի, լատին
եւ հայ գրաւենան կոյս մը, որոնց հետ բուրու-
կիսայ շփոթեալ մէր դրբութ Այսպէս ուլորդութ
ուրիշ եւ ընտառապահութ որդը մէջ է “Առաջ ոն
կամ “Ապրավկառութիւն Առաքելց անուններ-
արար Ապրավկառութիւն յօրինան գործըք, որու Լակոր
Հրամանակցեց ու երկու անհանգար անհանգ դրբութ
ու առ առիտուն իր հետմ այս հմանապար թիւն ու այս

ու աքելց վախ Խօսր հրդակնի Խորհրդեաց չեւ սրոնց
սրբամատի թարգմանութեան մէջ՝ կանոնը Ս-
Հաւողովուայ ժառանք ծանօթ են, յատից աւել
ասոն, եւ պյառու ենու + Սահմանադրութիւնը Ա-
ռաքելց, անուն ընդարձակագոյն գրութիւնը: Ա-
հւապորիստ առամբ կատանց հետ նոյն են շատ
հասանակ: Լակարտի հասարակած տուրքիան ուժ
գրքերը, (մասնաւոր դիրք Զ) որութ Ազգային
առաքելու կը կրեն: Ասայ առամինը Լակարտ Խոր
թարգմանած է յանաւենի կատակ Եւ առաջ վերնա-
գովի, իսկ ինը ըրուն է Առաքելուանի հարգարու-
թիւն Եկեղեցոյ, իսկ Սահմանադրութիւնը թ-
ենուն պիտօն եւ Կանոնը առաքելց Եկեղեցա-
փակու՞ ի հոչւուած գործքը: Պոլորունին ուրիշ բան է
տօնեալ յոյն մետասաստին Փիլիպ Շեռ Քրիստոնիա-
քած աւ Հարաբարական: Վարպատական թիւն Երի-
տասան առաքելոց, անուն դրութիւնն զը դիտ-
ականաց առնանց բաւանարա թղթոյն շարունակու-
թիւն կը նկատեալ: Կատա Արևելուց եւ Եցի Եկե-
ղեցու մէջ այնչափ հաշմանդ կանոնից Ապաքելցու
Սեղ մեր այ կանոններէն բարորդին առցեր բան
են, թէ նաեւ անոնք նախօնարք Սուրբիւն ծագած
կերեւն, որոնց առերք բարորդին Հրամանակեց
Լակարտ յիշել թէ բարքին մէջ կը միջնոր անուանու-
թիւն այս ախտողութ կը կրեն այս խոհուն նաև, այս
թարգմանութեան մէջ, որ սվարարա հանունը
համանական է անոնք նախօնարք նացը կը դրու-
թաքելցը առանցն անմիջապես նացը կը դրու-
թաքելցը մատենէն անմիջապես նացը կը դրու-
թաքելցը կը դրու առանցն այս խոհուն նաև, այս

¹ Petrus J. B. Juris Ecclesiastici Graecorum Historia et Monuments. Romae, 1864. Vol. I, pp. 49-72.
Διαράθει τῶν δύον ἀποστόλων περὶ μυστηρίων λαρεῖαι, Constitutiones Apostolorum διὰ Μυστικὸν Μinisterium. Εἰς τὴν πατρικὴν καθολικὴν εκκλησίαν παραβούσης τοῦ θεοφύσεως μυστηρίου τοῦ πατέρος Π. Lagarde, Reliquiae iuris ecclesiastici antiquissimae. II. Graeca. Lipsiae, 1855, p. 18. Αγριότερον

* Haneberg S. Hyppolyti. Arabischer Text mit lat. Uebersetzung, Noten und Proleg. München, 1850.

² Pitka, F pp. 213—422. Aitareyāt wāy ḥyāwāt

ἀποστόλων, Constitutiones Apostolorum. Ταῦτα πάρα
πολλαὶ τιμαὶ εἰσὶν.

⁴ P. Lagarde, Reliquiae, T Syriacæ, pp. 2-61.

• Lag. Reliq. II, p. 80—89. Διανοητή του Αυρηλίου.
Առողի բանգրին տիտղոսն (I, pp. 2—15) է. Կոյփը մասնացին

Առաջին, ար կողք կուտակարք Յենով մայրութիւն,
"S. J. W. Bickel, Geschichte des Kirchen-
rechtes. Giessen, 1843. I p. 107ff.

* *Pitra*, I pp. 77-86. *Ai diaταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος, L.* Constitutions per Clementem et ecclesiastici Apostolorum canones. *Учебн. бывш.* Lagarde, Reliq. II, p.

74-79. *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*, ed. Philotheus Bryennius, Constantinop. 1883.

* Pitra, I pp. 13-26. Κανόνες ἐκκλησιαστικοῦ τῶν ἄγιων ἀποστόλων, Canones Apostolorum *et* Regulae ecclesiasticae Apostolorum prolatae per Clementem ecclasiae Romanae Pontificem, ab i. scilicet Hesilo, Cor-

գրութեանց Առաքելցոց՝¹ և Կանօնիք Առաքելցոց առաջնարարականը՝², Պատմիք Առաքելցոց վասն Անհերթու և Կանօնիք «Գործոցին Առաքելցոց յՈւնակուոց»՝, որ Պատմիքից վկայի անառնելի կը կրե, և այլն; Թուղթովն զատ բան է Կարունակից անուանը՝ «Վարդապետութիւն Ադգեին» նշանաւոր անվաներականն, որ հայ թարգմանութեան մեջ ուրիշ որոշ անուանո մը կը կրե; «Թուղթ Արգարութագաւորի ծդեսեայ քաղաքին եւն. (տպ. Վենեսու, 1868:)

Այս ամէն համանուն կոմ շատ նման անուն
կրող գրաւթիւններէն բարպրախ զատ է մեր և վար-
դապատճեմին նա Առեւելու անուն գրափթիւնն, որ
նմանաւոր մատղութիւն արժանի է: Խաչ թէեւ
այս գրքին ասուական ընագիրն երեք անշամ լրա-
տեսած է ւերպա, և թէեւ երեք թարգ-
մանաթիւնն կրօդ ևս սուրբ ընացէն՝ ի լատին-
ելուն, յանաքրէն և անգլիերէն, կրօնը ըսկէ թէ
այս գիրը քիչ ծանօթ է ւերպայի մէջ: Առաջ
մագի ծանօթ է և ոչ գիրական մը փորձած է
պայօտ ուրբջ գրավթեամբ մը հետազողել մա-
տական, ինչ հայերէն թարգմանութիւնն եւրպա-
կան գիրանց են ոչ ծանօթ է, այս իմաստութիւնը՝ որ
որպասի մեր տեղիկութիւնը կը զօրեն և ոչ տեղ-
իւն յէլշատակօթիւն կը գտնափ անոնց զայ հայ
թարգմանութեան Ասկանի հայ թարգմանութիւնն
ուս զ եւպիս մէջ ոչ կարեւու ք քննութեան առ-
աջակա պահ զի նախ որ շատ հիմ է հանձնութիւնը
առ և ո գոր, և երկուոր՝ որ ասուական զորքին
բարպրախ ուրիշ, աւելի լիակատար կամ շնչար-
տական մէկ խմբագրութիւնը կը ներդիմոցընէ:
Անշամի արքարէն թարգմանութիւնն արագի ինչ
ծանօթ է, գեր լրա տեսած չէ ամրաց:

ନେତ୍ରକୁ ଜୀବିତକୁହା, ଆପରି ମୁଣ୍ଡକରି କ୍ରିକେ
ନେଟ୍‌ଵାର୍ପ ଜ୍ଞାନଶାସନ, ବେ ଅନ୍ଧାର ମ'ଲ ଫେରିବାକଷାମର
ପରିବାହିରେ କ୍ରମାବଳେ କେ ଜୀବିତକୁ ଅନ୍ଧାରୀ
କାହାରେ ଦେଖ ଦେଖ ଆପରାଧକୁ ମୁହଁମନ୍ତର ମାନ୍ଦିବାଦ କେ
କ୍ରି ଏ ଅପରାଧକୁ ମୁହଁମନ୍ତର କିମ୍ବା ଅନ୍ଧାରୀ, ମାନ୍ଦିବାଦ,
ଏହି ଦ୍ରୋଷ ବ୍ୟବସାୟ କିମ୍ବା ଅନ୍ଧାରୀ କୌଣସିବାରେ ଦେଖିଲୁଛି.
ଏହି ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖିଲୁଛି ଏହି ଦ୍ରୋଷ ବ୍ୟବସାୟ କୌଣସିବାରେ
ଏହି ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖିଲୁଛି ଏହି ଦ୍ରୋଷ ବ୍ୟବସାୟ କୌଣସିବାରେ

3 Pitra Jan. 96-100.

* Pitra, I pp. 96-100.
* Pitra, I p. 103 ff. "Ορος κανονικός τῶν ἀγίων ἀποστόλων (Ιησοῦς Κανεντικῆς παναρχείας ἡρμηνείας)" P. L. 24, Relig. II p. 36 ff.

Rehg. II. p. 36 ff.

* Pitra, I pp. 91-93. Τοῦ ἀγίου λεοπομάτυρος Παμφήλου ἐκ τῆς ἐν "Αντιοχείᾳ τῶν ἀποστόλων συνάδου" Lagarde, Reliq. II. pp. 18-20.

⁸ See Cureton, *Ancient syr. documents*, Lond. 1864, pp. 5-23. G. Philipp's, *The doctrine of Addai* Lond. 1876 etc.

S. J. Assemani, Bibliotheca Orientalis, Tomus III. Pars. 1 (Romae 1725), 833 ff.

⁷ Bibl. Or. I, p. 619 II.
⁸ Bibl. Orient. III, Pars I, p. 18 n. 2.

digitised by

գործունեութեան շըմանը նշանակող աշխարհաց
ցանկէն։ Այսպէս Թթվածառ առաքելցնին, Ազգիքի²
և Ազգիքի գործունեութեանը նկատողոր կարող
առօրի ինդարով ու լսախութ թրբմանութեամբ իւր
գոյն մէջ գեղեցած է։

Այս գարւու տաղմին կիսան՝ Պիքրել ա-
նուածի գիտական բար Նեկողցիական իրաւանց
Պատմութեան մէջ երկու անուած համապատ
հասած է մեր այս մատենին վրայ, առաջ գիտակու-
որ այս երկու կտորները միենային բանն էն: Մատօն
էր Պիքրել որ “Ասաքելական լ. Կանոնագրու-
թեանց ժողովածույթը կը այս արարեան լըզուաւ,
որ Ասաքելական Պործք Ասաքելա եւ Կանոնա նոյս
լ. որ բարդութ նախական եր և Արգել կրկու դիմու-
կան նշանակած էր որ Պատշեան դրատան կա-
նոնաց ձևադրի մէջ մատենին կը սկսի նոյնպէս լ.
Կանոնաց ժողովածույթը մը: Ասաքելա ժամանացաւ
էր որ նաև նապար էկեղեցական լ. կանոններ կ'ըն-
դունի. եւ իւր գրութեան մէջ համապատի յառաջ
ըքրան էր՝ ոյն կանոնաց բավանգակութիւնը, որ
արքականը մը գրութեան հետ կը նշանան բա-
րօրինին: Աքը շատ Պիքրել յիշեալ Եւերից ծո-
ծանօթ դիմուկանին բաժանը, թէ արքական կա-
նոնաց մատենին մը մէջ պար կանոններն ի վկայու-
թիւն ըքրան եւ ժամանացած են, եւ զննութ ոյն
կանոնաց համարան նիրթն ըստ Ամանուքի, կը
փակէ իւր իւրաքանչափ թիւնին ոյսպէս: “Անսույց
կը մայ թէ արքեար այս ժողովածույթը յայ ու-
ժիւք մը յառաջ էկած է: Բայց Եւերից կը հա-
սա-
սուս թէ այս կանոններն ու համական եւ ու ու-
յանական էկեղեցաւ ծանօթածութ են երեք ներ-
քան բնադրին արքական ձևադրոց մէկն առ եւ եւ
ծանօթանոյ, ոյն առան կնայ հասանաւթեամբ
որոշուիլ թէ զան ինչ ձանան արքականէրէն տա-
ռած ճն առ զան ինչ ինչ կանանէն են, եւ ի
մատենարի թէ արքէք արքակցութիւն մ'անին այս
ասորկան կտրին հետ որու վրայ վարը թ. 6.
պիտի խօսիքն, ու Սակայն այս թիւ Բ հատածին
մէջ բրարդիս առիշ գրութեան մը վրայ է խօսք,
այսինքն՝ “Գիրք կենաց Փարիզի Ազգայական
Գրասաննեն: Այս միջին գրու սկզբանութիւնն
ըստ Ցենքերի (Zenker) առաւ տեղիկութեան
ուղաբետ է: “Գիրք առաջին կղմայ որ կոչի Կոսակա-
րան Տեան մարց Ծիսանու Քիթասոսի, բանը զը
խօսեցաւ ու ասոր առաքեալս իւր իւր յարու-
թեան իւրց իւմելցու: Եւ ներեւ իրեւն յարու-
թէր մեր ի մասերց եւ շշափեցաւ ի թօվմայէ եւ ի
Մատթէէն եւ Ցոյշաննէն եւն: Ասոր եւ այս դիրքն
է Լահարի Հաստարակած այս ուժ գրեթերն առա-
ջնութ, որ Կենայն ընծայաւած են, ինչպէս քիչ մը
վեր յիշեցնի:

J. B. O. III, Part II, p. 32

B. U. III, Part

• Արդ. էլ 16—18.

* Johann Wilhelm Bickell, Geschichte des Kirchenrechtes. Giessen, 1843. Band I. Beil. IV, pp. 178-181.

B. O. I, 619.

* Grabe, *Essay*, p. 50.

⁷ Wansleb, Hist. de l'église d'Bayeux. Tom. II. 1855. p.

Beveridge, Lyn. II. app. p. 811.
Bickel, Gesch. p. 179-80.

* Bickel, Gesch. p. 179-80.

Պիմել յետոյ (թ. Դ Հաստախն մէջ) կը քննէ
“Դիր Ս. Ագեայ (Թաղէսով)¹⁾ առաքէցիցն եւ ի
վերաց պայմէն կը դրէ, «Պար աշխատեցայ այս
կտորին հետո մը գտնել արդի տեղը ու եւ օւսքիսին
Խաչուուի վրայ ասորենէնէ թարգմանածը, ու
յօնաբարէն կտոր մը Թագէի գործոց վրայ Աբենասիի
մէկ ձեւագրին մէջ (Lambes. VIII 428, Հոռ. Kall.)
եւ ոչ Փարբիկոս Անվաւերականաց Գրութիւնն
(Fabricius, Codex apocryphus) նաև ան մ’ու-
նին, — Պիքեէ այսաւի մասն կը ցած էր աեղե-
կութիւն տալ այս կորոին վրայ Անցն (Փարի-
զեան) ասորի ձեւագրէն առեալ՝ Ան-ժերմէնի
առեւելան ձեւադրաց առապից կը պահպանին մէջ
«Քաղուածոյթ ի գործ կենացայ գրութենէն ան-
միջակէն ետքը կը միշտ ուրիշ կտոր մը այս վեր-
ադրով, «Կաղուած ի գործ պատգամեալ թենա
Ս. Ագեէի առաքէցից որ քարզական զհասան՝ Ուռ-
հայութց եւ ամենով Միջակեատաց եւն: Այս
դրէն սկիզբն (թղ. 211) ըստ Ենքնէրի տերեկիու-
թեանն է «Յամի 342 իշխանութեան Յունաց որ
ոք Ժո՞ր իւ խանուն ամայ, յայուու կիրապէի պիտի-
տակասակից՝ եկին այսկերուց իւ ասարենէթ Գալի-
լիացաց եւն: եւ վերջաւորութիւնը (թղ. 221)
«Սա է վարման գործ Ագեէ (Adi) առաքելուց»
— Ազգեան այս գրութիւնն ըստ Պիքեէի այլուրը
տեղ մը միշտած չիւ քանակ է բաւ իսի մեր ։ Այս
գատպատութիւն Առաքելոց դիրքն միայն թէ հաս
մերացինու ու վերջաւորութիւնը քիչ մ’այլպար-
են: Եթէ այս ձեւագրին բնապին առաջ հրատա-
րակած է Լամպարի Նախակ պիտի տեսնեն:

Սյստ ժամանակին քանի մը տարէ յուած արդէն հրատարակուած էր՝ “Արգաբառութիւն Ապահովութ, գրութեան ասորին բնադիլը” թէեւ անկատար՝ Անձէց Մայր ծիրանաւորին բազմաւոր “Անոր ժողովածոյ հնան մատենաբարութեանց հրատարակութեան մէջ”, ուր ըստ աեւառ Եթեա- թուայ “Ժողովածոյ Կանոնաց Թորին իրաւու- ասանին եւ այն ասորի բնադրաւու և լատի- ներէն թարգմանութեամբ ի ձեռն Արցիսիսի Ա- սեմանեաւ ։ Հրատարակիչն այս վերնադիլը զրած է սոյն գործին ճակատ՝ ասորի բնագուած։ Ժողոված- ութ կանոնաց սինոգականաց, զոր արքաթեա- ծեր կանոնաց մերժուածիքի Ծորայ (Վծրին) եւ Հայոց աշխարհին, որ տան ի քաղէւական մա-

¹ Bickel, p. 185—6. Στη γήινωσκή Ορθόδοξη εκκ. θεωρήθησε
μηνηργής φύσης όπου ξέρει, ήρθε αυτή τη γαλαζιώφωνας ζωογένεια, από²
την πατέρα της μετατράπησε σε έναν Ορθόδοξο Βούλγαρο του οποίου η ζωή
απέκτη μετά την θανάτο ανθεκτικότητα στην θανάτωση.

** Scriptorum Veterum nova collectio e vaticana codicibus edita ab Ang. Mai. Tom. X, Romae 1838. Pars I, pp. 1-168. brtq-~~Br~~-^{Br}to-~~Br~~-^{Br} my qaribzibn warrif fnt-~~Br~~-^{Br} bnt-~~Br~~-^{Br} p-~~Br~~-^{Br} 22.*

“**Ասորա**, և — **Մծբին**: (Հման, Ass. B. O. III Pars I, p. 8.) “Ասորաց քով Խոսի նոյն և Մծբին” (Nisibis) Հետ, որտես երբեմ նաև Աւոր հօգուած ըլլալ և յեւէ

— 1 —

• U.S. 42 8-17.

19th, 17-22.
1st - Apostolorum

Հայ. Արսենով
բառ սկզբան խորագիրն

Պահպահութեալը, իսկ նյու կանոններուն միջա-
րակութեան մէջ՝ “Կատարեցաւ առաջնուն օրինակուու առ-
քելցու, եթէ՛ Եթու ուրիշ տեղի ուր կանոնները լու Ի
կանոնաց ոռոքեցու անձամբ կիս ի վկասաթիւն”
P. Lagarde, Reliquiae etc. I, pp. 32—44.

տեսա եւ դրաց զնի և հայեցին եւ զամենեաբն որ ի
Միջազգեաս. ո ապաէկ նաև վերջապանն է կառ
սարքաբան Գիրք Տաքէէր առաքելց, ո Լակարս կը
կարձէր որ Բրդ ապ դրգէն ըլլայ սառերէն թարդ-
ճանութիւն յանախան նախարարութիւն իւր որ պահմ
կորուսած ըլլայ: Աւոտի ճշկեցաւ Լակարս ըստ
այս ասպիր ժամադրութիւն որ են ենթագրած յանա-
խան նախարարի վերափակցման, եւ ասավ մանեայն
ծարքութիւն անոր նոր թարդմանեց նոյն դրօքը հին
յանաբէն լեզուի, իւր թարդմանութեամ ճակարտ
գնելով Ճաճչի Ճճածօն (Վարդապետութիւն
Սադէջ) վերափակցիւ: Եթ զրոյ վերջու տեղուցած
է քանի իւրաքարութիւնը սառու նախարարին, եւ ըստի
փոքր ծանոթութիւնինք, զրոյն մեր հրամատարէն-
թե եւս մէջ իրենց սեղ զած ենք միւս:

Ա Անհեն ըստի Հրատարակութիւնն ըստ՝
ինչպէս ուրիշ շատ մ'առօրի հին մատնագրու-
թեանց հաշվաւոր աստրական գիրքին ու որ
բարեխախտարար առաջած էր ույս դորքն հնագոյն (— և դորս վերջներ դրաւած, թափան յետու պիտի
տեսնենք, —) ձեռարքի մը մէջ, այդինքն՝ Բրիտա-
նական թագավորակին (Օօ. Add. 14,644 fol.
10 ff.) ծից այն ձեռարքին մէջ, որ քառա էր նաև
Լաբունայի դորքն, այն նոյն անվաւերականն
մէջ է կից: Այսպէս նաև Հրատարակեց Գիրքին ու
Լաբունայի դորքին ետեւ գնելով նաև այս
դորքնեւ, որ հաւաքնին անդամ իւր ճիշդ պիտ-
կոր և Գրդապահուու նաև Առաջեցն և Կը-
իւր եւ այս ձեռարքին ամէնէն աւելի համեմա-
կելլէ մըր ունեցած հայերն թարգմանութիւնը:
Գիրքին որ նոյն թանդարանին ուրիշ ձեռարքի
մը մէջ ալ դոսած էր նոյն դորքը (Օօ. Add. 14,
531 fol. 109 ff.), շատ յաջող անդամին թարգ-
մանութիւն մ'ալ ըրած էւ, որուն մէջ նաև Մայիս
ծիրանաւորի եւ Կախարի Հրատարակութիւնն ալ
անտես չէ ըրած: Շատ յարգի եւ նաև իւր դորք-
ին մէջ տեսներ զետեղած այն ոչ սակաւ ծանո-
ւթիւններ որ դոսած են «Վարդապահութիւն
Ագգեկի դրսեւան ծանօթութիւններն ետք»:

Ասոնք են ահա ասուի նալարին Հրատարա-
կութիւնն ու թարգմանութիւնը: Արիշ կարեւոր
ու բայն գործիքին մը, ի մասնաւորի ընդարձակ
քննութիւն մ'այս դորքին վկայ որեւէ եւ որպատ-
կան լիզուաւ: Ինին ին անծանուած է իւրիշ չեն
պահօն անցողակի եւ համառա դիտարութիւնը
թէեւ շատ յարգի, որ ասս անդ կնամ գտնուիլ
ուրիշ քննութեան մէջ: Այսպէս թիբաւորանի կա-
րանը դիտարութիւնն իւր Լաբունայի քննու-
թեան մէջ, եւ նմաններ, զըսոնք յընթ այս գրու-
թեան միջան նոր:

⁴ P. Lagarde, Reliq. II, pp. 89—90
βιβλου της Αιδαχῆς Ἀδδαίου τοῦ ἀποστόλου

² W. Cureton, Ancient syriac documents. London, 1864. Chap. xxviii. 24-35.

⁴ *U. Tixeront, Les Origines de l'Eglise d'Edesse.* Paris, 1888, p. 111, 112.

tionary of Christian Bibliography. Vol. I. (London 1877) p. 19ff: *Acts of the Apostles* etc.—Zahn, *Forschungen* I., p. 92—94 etc.

Յաշուր, մեր գիտողութեանց և բիրորդ մասին
մէջ, Երբ խօսինք հայերէն թարգմանութեան վրայ,՝
մանրամասն պիտի խօսինք ոյս նիւթոց վրայ, զրոյնէ
շատամասին հանդիսանանք և մանաւան դիտային կամականք,
եւ պիտի մենանիք որ շատ ճիշճ են իւր հանած

Մեր շատ մը ձեռադրաց համեմատութեամբ
պարագանեած բնադիրն արգէն աւարտած էր, երբ
երբ աշխատիրութիւնք ծանօթ ացան մեջի: Ա-
ռաջինն է 1888 ին վերջըր լոյս տեսած ախիարհա-
րար թարգմանութիւնն մը և Արքականութեան
Առաջիւղը, որ լցո տեսած է «Սահմակ պարագա-
ներից նաև»: Այս թարգմանութիւնը թէ եւ
ընդհանրապէս ճիշդ է, բայց նաև շատ տեղի ա-
զատ եւ այլեւայլ մեկնաբական յաւելուածներով,
ինչպէս պիտի տեսնենք: Բայց աստի նաև թէ երի է:
վասն թէ թարգմանուած չէ արդյոց ներածութիւնն,
եւ նաև վերջին բաւական մաս մը թէ երի մասցած՝
շաբաթաթօն երթի ին պատկենաւ:

¹ "Արակեակ Հայու եկեղեցայց, հանդէս լըրամթալիք է,
հրու վահան վ. Մինստան կ. Պալմա ապ. Պ. Պաղպատա-
ման, 1888 ձեւ այս 1888 տարւուց թ. 10, էջ 358-361.
թ. 11, էջ 374-378. թ. 14, էջ 421-423 և թ. 15, էջ

Հայոց Աւարայրին, ամսաթերթ, հրտ. Մարկոս
Աղաբեկեան. Կ. Պալմա, տպ. Բ. Յ. Քիրքուեան. Բ Ցարի. 1867.
Թիվ Գ (Մարտ) էջ 131—136 և թիվ Դ (Ապրիլ)
էջ 153—157:

Աերշատու Մեծն ևս Գայքին Ա. Զարյա
Կանինաց թագմանաւել ենց ցանկին կանոնա-
բառու ապա յշխ է՝ “Ապրաւակութեան առ
ապրելցու կանոններու ցանկը”, որ Աս եղան է հան,
մինչ բանն է ըստ նայ թագմանաւելնու կը, այս
առարկութեան պատճեանու յետոց պահու յիշենք
Վայուակութեան առաօտ որ ինձ որեւէսկ գուշանց
մէ պատճակեալ ինձ թշու վերաբերմանը թէ հայ-
երէն եւ թէ այլ թշուա:

Սեր Կապատակ Արքի բայց այժմ քննել ուսի
զրութեան ու աստրական բնագրին առաջնութեան հետ-
ինակն ու ժամանակին պրոբել կարեն ի առաջ, անդու
այժմայու առողի պրոց, ի մասնաւոր է առաջ քրածի հան Տես, անեւ եցան կապայ այլու այլ ձեռուտ
քաց ի բարու բնացած աղերմ, ապա անցնի Հայե-
րւն թարգմանութեան ընան քննել ու ան այլու այլ տե-
սակինք, և ի վերջու արաբական թարգմանուած
թեան գեղջիւսացան համապատճեաւ:

४८५

ՊԱՏՅԱԿԱՆ

ԵՂԻԱՄԲԵԹՈՒՐԳՈԼՈՅՑ ԱԶԳԱԾԻՆՔ ԿԲ ԴԵՇ
ՄԱՐԻԱՄ ԹԵՐԵԶԻԱՑՀԵՆ

ՊԱՏՇԱԼՈՎ ԿԸՆԿԵՐԱԳՐԻ ԹԻՎԻ

❀ 88 Ենակելու պատճենը 1758 Աւգոստոսի 31-ին հրատակած է Սարգսի թերեղիլա կայսրության եւ իր պաշտօնելիցման ստորագրուած հրամանագրին՝ Հայերէն թարգմանութիւնը:

“Մենք, Մարիամ” Քերեղպիտ, ողջուռ-
թեամբն Աստուծյ կայսրուհի Հռոմաց, թա-
գուհի Գերամանից, Հռունգարիայի, Պահպատա-
դալամատիայի, Խոռովագաստանի, Ալանիայի.
արքիութեան Վաստրիայի, զուքո Պուրիկունտիայի,
Պատանգի, Մեղիուանու, Սդիրիայի, Գարեն-
թիայի, Արանինիայի, Մանդուայի, Բարձոսի
Բիալցնցայի, Կիմուրիկի, Լուսէմպարիկի, Վերին
ու ստորին Անկարիայի. Իշխան Առաքելակի,
Դրանչուանիսից. Կահճանակում Հռոմաց սուրբ
տէրութեան, Պուրովինչայի, Մոռավիայի, Վերին
ու ստորին Հաստիի. Կուն Հապաւուրիկի, Ֆրան-

1 Մատենագորան Հայկական թարգմանութեան
Կայսերաց. Անկառ. 1889, էջ 490—491.

արիստի, Թէքոսի, Ֆէլքարայսի, Գիպաւրի, Առքեցայի, Կրատիկայի և Արմենիստի եւ Եղբոյշութիւնի աշխարհի գալանտանի մասնանի, Պալատի աշխարհի առաջականացնանին թեատր, Գորդանանի, Ասլինանառութեատր, Երեմանինայի, գրքութիւն չըմարիստիանի եւ Պատիսի, Աճ ուղարկած հայութիւնի աշխարհի, եւ այլն.

Կերկայ գրած թեամբ ան անհնան պոնդ
մակ է, մաքը կը բերենք ու կը քայտնենք, թէ
Եպքուսնա՞ն նսիդոցին դրաւառոր, Թով՝
Հանձնես զազարսեան, Մելքոն Գալքարեան,
Եպշանձնես Ասկերիչեան, Մարտինոս Խիդու-
ցեան, Եպքուս Թաղտուպմեան, Կրտիկ Խորո-
ւան, Նիկողոյան Ձերիեան, Լոսիկի Ոսկե-
րիչեան, Անիկոցյան Գալքարեան, Խեցորոս
Ձերիեան, Խամսան Զարքարեան Ներքնէն Դա-
սիւիկան Երդաւանեմբը, Մարքոս Քոշգանիսան
Քարտուզարը, Յովհաննէնի Բօրեան, Խաչիկ
Մենքը ըգդիքեան Երժափիսանները, Աստուածա-
տուր Անքարիան էր Անտոն Խիդուցեան պատ-
գամասպներն, իրենց եւ բոլոր Հայ Հասարա-
կութեան անփառմն — ոք Եղիսամբեթաւորոց
մէջ կը բնակի — ևս Քաղաքը մեր Դրան-
սպիրանից իշխանութեան Գիւղիւրէ գաւառին
մէջ է, — մեր վեհափառութեան մատացած
խոնարհ ինդրուսակը գթութեանը ընդունելով
ու կը ելով եւ նկատելով Հաւատարմութիւնն
եւ Հաւատարմի ծառայութիւնը, զոր այս Հա-
սարակութիւնը մեր եւ մեր Թագաւորական
տոմին մինչեւ Հիմայ մատուցած է — եւ կը
յուսնք թէ ասկից ետք ալ, ապագայ ժաման-
ակին մէջ պիսի մատուցածն եւ միշտ Հաւա-
տարմութիւն պիտի ցուցնէ — Պաշտպարփի
ամրով ու բավանդակ արքունական կարուանե-
րը, գլուհակով մէկսեղ, որոնք որ միշեւ, Հիմակ
մեր թագաւորական գանձտաւան ճեռքն էին, այ-
սկըն ամբողջ Հօնտորփը, բոլոր ու ամբողջ
Էրէնի կալուածատերութիւնը, Կմնանագէս, ամ-
բողջ ու բակը Երկիններն որոնք Խորտալը եւ
Այդոտուն մէջ են, գործեալ ամէն ու բոլոր
մեր թագաւորական իրաւանըր, ամբողջ եկա-
մաններով, ու անոնց վերաբերեալ մասն եկա-
մաններով, մասերով այսինքն արորուած կարուա-
ները, գործուած ու անդոնց Երկինները, դաշ-
տավայրերը, արոտականները, զամփիվորերը
իրսի դաշտերը, անտառները, անտառակ-
ները, լեռները, ձիւնածաշուրը, ծորավա-
ցերը, այժիններն ու այդեստանները, ասկից
զատ շըբը, գետերը, լճերը, ձկի աւազնանները

Այսպէս է հրովարտակին մէջ : — Աւքսենտիոս
անունը Augustinus հասկրցուած ու ժարդանուած է :